

YaroslavStetskoShukhevych, etc.). Polar connotation designated anthroponomy Muravyov, Stalin, Khrushchev, etc., as well as the case law onima modern politicians (Putin, Kuchma). Part of precedent antroponimov and place names used in postantroponimicheskoy function, serving as a symbol.

Key words: religious discourse, journalistic discourse, religious communication, preaching onima precedent.

УДК 811.161.2'366

Галина Пристай

МОРФОНОЛОГІЯ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД, ВЕРШИНИ ЯКИХ ЗАКІНЧУЮТЬСЯ НА -Б(ИЙ), -П(ИЙ), -В(ИЙ), -М(ИЙ)

У статті проаналізовано словотвірні гнізда прикметників з погляду морфонології: схарактеризовано структуру вершинних основ, особливості будови поєднаних з ними дериваційних суфіксальних морфем, описано морфонологічні операції, укладено основні морфонологічні моделі.

Ключові слова: морфонема, контактна зона, ступінь похідності, чергування, палаталізація, акцент.

Постановка наукової проблеми та її значення. Закономірності й особливості формальних модифікацій у морфемній структурі слова, зокрема в процесах словотворення, неодноразово привертали увагу мовознавців. У працях Р. Аванесова, С. Бернштейна, Я. Босака, Л. Блумфілда, Т. Булигіної, Д. Ворта, В. Дресслера, О. Земської, О. Ісаченка, В. Касевича, Р. Лясковського, Г. Нещименко, А. Поліванової, Р. Якобсона знаходимо теоретичне осмислення результатів аналізу морфонологічних систем слов'янських, германських, балканських мов.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В україністиці є окремі праці, присвячені розглядові словотвірної та словозмінної морфонології, зокрема на матеріалі віддієслівних і відіменникових похідних (М. Кравченко), у системі іменника (Л. Кондакова), прикметника (Л. Асіїв, І. Савченко), на основі іменникової та дієслівної словозміни (Л. Комарова, І. Козленко), у словозміні та словотворі староукраїнської мови другої половини XVI-XVIII ст.

(Н. Русаченко) [докладніше див. [12]]. М. Федурко з'ясувала роль морфонологічного чинника у формуванні відіменникових словотвірних гнізд шляхом виділення моделей морфонологічної взаємодії словотворчих морфем у структурі похідних [13]. І. Демешко дослідила морфонологічні трансформації девербативів [1].

Мета нашої розвідки – встановити особливості вияву морфонологічних закономірностей у відприкметникових словотвірних гніздах з вершинами на *-б(ий), -п(ий), -в(ий), -м(ий)*. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) здійснити лексико-граматичний та структурний аналіз вершин та поєднаних з ними афіксальних морфем; 2) з'ясувати дериваційну спроможність обстежуваних словотвірних гнізд (далі – СГ) усіх морфологічних блоків словотвірних парадигм (прикметникового, іменникового, дієслівного, прислівникового) на різних ступенях похідності; 3) виділити елементарні й неелементарні морфонологічні моделі (далі – ММ) творення деад'єктивів у межах кожного СГ; 4) виявити активність ММ на різних ступенях словотворення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. До аналізованого морфонологічного типу ввійшло 27 словотвірних гнізд. Корені вершинних прикметників закінчуються на губні консонанти {б}, {п}, {в}, {м}, позицію голосної може заступати кожна з наявних константних морфем: {у} (*грубий*), {а} (*правий*), {і} (*сліпий*), {и} (*сивий*), {е} (*дешевий*), {о} (*новий*). Фонема /б/, /п/, /м/, /в/ реалізуються напівпом'якшеними алофонами [б'], [п'], [м'], [в'] за взаємодії з суфіксами з ініціальною морфемою {і} (*слаб(ий) → слаб-ість, туп(ий) → туп-ісіньк(ий), прям(ий) → прям-іш(ий), нов(ий) → нов-ітн(ий)*). Проте визначальною морфонологічною зміною в цих гніздах є перехідне пом'якшення у девербативах II-ого ступеня похідності: морфемами {б}, {п}, {в}, {м} репрезентують альтернанти /блп/, /плп/, /влп/, /млп/, /бл/, /пл/, /вл/, /мл/ (*прям(ий) → ви-прям-и-ти → випрямл-а-ти, випрямл-ува-ти, випрямл-ен(ий)*); *слаб(ий) → слаб-и-ти → о-слабити → ослабл-ува-ти, ослабл-енн(я)*; *сліп(ий) → сліп-и-ти → за-сліпити → засліпл-а-ти, засліпл-ува-ти, засліпл-ен(ий)*)³.

Середня дериваційна спроможність обстежуваних гнізд – III кроки, у словотвірних гніздах «*слабий*», «*грубий*», «*тупий*» наявні похідні IV ступеня. Вершина *сугубий* 'винятковий, особливий'

³ У гніздах *грубий, рябий, сугубий, голубий, глупий* не зафіксовано дериватів із перехідним пом'якшенням.

[5, с. 466] спродукувала всього одне похідне слово – прислівник *сугубо*. У гнізді стилістично маркованого прикметника *глуний* розбудована лише дієслівна зона: етимологічний словник фіксує вербативи *оглу́нити* 'стати дурним', діал. *оглу́пати* 'оманою звернути увагу на щось інше', *зглу́патися* 'стати безпорадним' [2, с. 530]. Серед вершинних ад'єктивів аналізованого типу виявлено слова-омоніми *пра́вий№* 'протилежний лівому', *пра́вийІ* 'справедливий', *праві́йі* 'прямий, не погнутий', *лі́вий№* 'протилежний правому', *лі́вийІ* 'привільний' [6, с. 256], гнізда яких розбудовано по-різному: *пра́в(ий)№* → *прав-іш(ий)*, *прав-áčк(а)*, *прав-іц(я)*, *прав-і-ти*, *в-пра́в-о*, *на-пра́в-о*, *у-пра́в-о*, *ультра-пра́в(ий)*, *прав-о-біч*, *прав-о-берéжж(я)*; *пра́в(ий)І* → *прав-éньк(ий)*, *прав-éсеньк(ий)*, *пра́в-д(а)*, *пра́в-ил(о)*, *прав-от(а)*, *не-пра́в(ий)*, *прав-о-пис*, *прав-о-ві́р-н(ий)*; *прав(ій)і* → *прав-іц(я)*, *ві-прав-и-ти*, *роз-пра́в-и-ти*, *лист-о-прав-і́льн(ий)*.

У словотвірній парадигмі І ступеня прикметникового блоку обстежуваних гнізд вигеновано деривати: 1) з емоційно-оцінними суфіксами *-езн-*, *-елезн-*, *-енн-*, *-еленн-*, *-еньк-*, *-ісіньк-*, *-есеньк-*, *-уч-* (*гру́б(ий)* → *груб-éзн(ий)*, *груб-ел/éзн(ий)*, *груб-ел/éнн(ий)*, *груб-éньк(ий)*, *груб-ісіньк(ий)*; *ме́ртв(ий)* → *мертв-éнн(ий)*; *пря́м(ій)* → *пря́м-éньк(ий)*, *пря́м-éсеньк(ий)*, *пря́м-ісіньк(ий)*; *ту́п(ій)* → *туп-éньк(ий)*, *туп-éсеньк(ий)*, *туп-ісіньк(ий)*; *слі́п(ій)* → *сліп-éньк(ий)*, *сліп-уч(ий)*); 2) з суфіксами безвідносної міри якості *-уват-* (*рябува́тий*, *сліпува́тий*); 3) з суфіксами *-к-*, *-н-*, субморфізованими⁴ *-ч/аст-* на позначення фізичних якостей осіб (*сла́б(ій)* → *слаб-к(ій)*; *гру́б(ий)* → *гру́б-н(ий)* 'грубий' [7, с. 331], *груб-ч/áст(ий)* 'товстуватий' [6, с. 230]) і *-к/ан/ист-* – на позначення зовнішньо-конфігураційних особливостей предметів (*ря́б(ій)* → *ря́б-к/ан/іст(ий)* 'строкатий' [5, с. 152]); 5) із компаративними суфіксами *-ш-*, *-іш* (*сла́б(ій)* → *сла́б-ш(ий)*, *слаб-іш(ий)*; *пря́м(ій)* → *пря́м-іш(ий)*; *ря́б(ій)* → *ря́б-іш(ий)*; *гру́б(ий)* → *гру́б-ш(ий)*).

Похідні іменникового блоку утворено за допомогою суфіксів: 1) *-і́*, *-улг-*, *-ух-*, *-ун-*, *-ц/ун-*, *-ч/ун-*, *-ан(я)*, *-ак-*, *-ар-*, *-уш/#к-*, *-ик-*, *-ець-*, *-ицг-*, *-няк* – назв людей, тварин, рослин за різними ознаками (*слі́п(ій)* → *сліп-áк*, *сліп-у́н*, *сліп-у́ш/к(а)*, *сліп-у́х*, *сліп-éць*, *ту́п(ій)* → *туп-і́ц(я)*, діал. *ту́п-і́й* 'тупа сторона ножа' [5, с. 667], *слі́п(ій)* → *сліп-ня́к* 'трав'яний клоп' [5, с. 304], *гру́б(ий)* → *груб-у́л(я)*, *ря́б(ій)* → *ря́б-*

⁴ Такі, що скріпилися з формантом і становлять з ним єдине ціле. Субморф відокремлюємо скісною рисою (/).

ух(а), ряб-цун; голуб(ій) → голуб-ан(я), голуб-ій), 2) -ш, -к-, -ок, -ін/#к-, -ак, -ик, -ець, -ун/ець, -іj – назв конкретних предметів (*ряб(ій) → ряб* 'брижі на воді' [5, с. 152], *ряб-(а)* 'ластовинка' [там само], *ряб-ок* 'віспинка' [там само]; *голуб(ій) → голуб-ін/к(а)* 'рід неїстівних грибів' [8, с. 119]; *туп(ій) → туп-ак* 'сокира' [11, с. 320], *туп-ік, туп-ець, туп-ій; сліп(ій) → сліп-ун/ець* 'каганець' [10, с. 364]); 3) *-изн-, -ин-, -от-, -от/ин-, -ість, -ств-, -ов/інь, -оц-* – абстрактних та збірних назв (*ряб(ій) → ряб-изн(а), ряб-от/ін(а); глуп(ий) → глуп-ин(а), глуп-от(а), глуп-ств(о); груб(ий) → груб-ість*, діал. *груб-ов/інь* 'велика товщина' [2, с. 603], *груб-оц(і)*). Специфічний словотвірний маркер обстежуваних гнізд – уніфікси *-ег(а), -ондяг(а), -оштан, -кут, -унд(а):* *здоров(ий) → здоров-ег(а); крив(ій) → крив-ондяк(а), крив-ондяг(а), крив-унд(а); лів(ий) → лів-оштан, лів-кут* 'лівак'. Наявні серед аналізованих одиниць черезступеневі похідні. Це субстантив *прав(ий) → прав-ач/к(а)* [6, с. 651], його словотвірну природу трактуємо так тому, що деривата *правак* (пор. з *лів(ий) → лів-ак → лів-ач-к(а)*) немає.

Дієслівний блок формують деад'єктиви з суфіксами *-и-, -і-, -ну-, -а-, -ува-, -цт/ува-* (*груб(ий) → груб-і-ти, груб-і-ти, груб-ну-ти; ряб(ій) → ряб-і-ти, ряб-і-ти; сліп(ій) → сліп-і-ти, сліп-а-ти; туп(ій) → туп-і-ти; слаб(ій) → слаб-ну-ти, слаб-ува-ти; прям(ій) → прям-ц/юва-ти*). У гнізді з вершиною **прямий** похідні дієслова утворюються префіксально-суфіксальним способом (*ві-прям-и-ти, роз-прям-і-ти, с-прям-ува-ти, ви-прямл-юва-ти*).

Прислівниковий блок відзначається активністю й розмаїтістю словотвірних суфіксів, особливо в гніздах «**сліпий**», «**прямий**» (*слаб-о, сліп-о, туп-о, прям-о, сліп-іцею* 'наосліп' [10, с. 363], *сліп-ма, сліп-цєм, в-сліп-у, зó-сліп-у, нао-сліп, прям-цєм, прям-кі, на-прям-ець* 'навпрошки' [4, с. 619], *нав-прям-кі, нав-прям-ці*).

Найпродуктивнішим морфонологічним засобом в обстежуваних словотвірних гніздах є чергування наголосу з флексії / основи на суфікс (прикметниковий, іменниковий, дієслівний) – символ Ас, флексію (здебільшого у похідних субстантивах) – Аф, на основу (у прислівниках, іменниках, частково – дієсловах та прикметниках) – Ао. З альтернацією наголосу взаємодіють морфонологічні трансформації нарощення суфікса – Нс чи палаталізації – (P//Plg, P//Pl – символи на позначення перехідної палаталізації губних):

1. ММ «Ас»: *груб(ий) → груб-езн(ий), груб-елезн(ий), груб-еленн(ий), груб-еньк(ий), груб-іш(ий), груб-уват(ий), груб-ул(я), груб-*

і-ти, груб-і-ти; глуп(ій) → глуп-эньк(ій), глуп-іш(ій), глуп-уват(ій), глуп-ак, о-глуп-і-ти; ряб(ій) → діал. ряб-ат(ій) 'ластовинчатий' [5, с. 152], ряб-эньк(ій), ряб-уват(ій), ряб-ізн(а), ряб-ух(а) 'пістрявий предмет / тварина' [9, с. 921], ряб-і-ти; голуб(ій) → голуб-уват(ій), діал. голуб-анг(а) 'темно-сіра корова' [2, с. 556], діал. голуб-ій 'цикорій' [2, с. 556], голуб-і-ти; сліп(ій) → сліп-эньк(ій), сліп-уват(ій), сліп-уч(ій), сліп-ак, сліп-ун, сліп-няк, сліп-ух, сліп-ундр(а), сліп-а-ти, сліп-і-ти, сліп-іцею, сліп-ма, сліп-цём, в-сліп-у; слаб(ій) → слаб-эньк(ій), слаб-іш(ій), слаб-овіт(ій), слаб-уват(ій), слаб-і-ти, слаб-і-ти, слаб-уват-ти; туп(ій) → туп-эньк(ій), туп-уват(ій), туп-іц(я), туп-ій 'тупа сторона ножа', туп-і-ти, туп-і-ти; прям(ій) → прям-эньк(ій), прям-есеньк(ій), прям-ісіньк(ій), прям-ець, прям-уват-ти, прям-цём, прям-кі, на-прям-і-ти, на-прям-уват-ти, на-прям-ець 'навпрошки', нав-прям-кі, нав-прям-ці, роз-прям-і-ти; готів(ій) → готів-эньк(ій), готів-ісіньк(ій); дешев(ій) → дешев-эньк(ій), дешев-ізн(а), дешев-і-ти, з-дешев-і-ти; здоров(ій) → здоров-іш(ій), здоров-ай, здоров-эг(а), здоров-іл(о), здоров-ул(я), здоров-і-ти, здоров-і-ти; крив(ій) → крив-уват(ій), крив-ак, крив-ондяг(а), крив-ул(я), крив-уц(а), крив-цун, крив-і-ти, крив-і-ти, крив-уват-ти 'бути кривим' [3, с. 88]; нов(ій) → нов-іськ(ій), нов-ак, нов-і-ти, від-нов-і-ти, о-нов-і-ти, об-нов-і-ти; прав(ій)№ 'протилежний лівому' → прав-іш(ій), прав-іц(я); прав(ій)І 'справедливий' → прав-эньк(ій), прав-есеньк(ій); лів(ій)№ 'протилежний правому' → лів-ак(а), лів-оштан, лів-іц(я), лів-кут, лів-і-ти, лів(ій)І 'привільний' [3, с. 256] → лів-і-ти 'слабити'; сів(ій) → сів-ав(ій), сів-аст(ій), сів-уват(ій), сів-езн(ій), сів-эньк(ій), сів-ісіньк(ій), сів-іш(ій), сів-аш, сів-ак, сів-уч, діал. сів-ер(а) 'сива вівця' [5, с. 224], сів-іц(я), сів-інь, сів-ух(а) 'горілка' [10, с. 156]; цікав(ій) → цікав-эньк(ій), цікав-енн(ій), цікав-ісіньк(ій).

2. ММ «Аф»: *груб(ій) → груб-изн(а), груб-ин(а); слаб(ій) → слаб-ин(а); ряб(ій) → діал. ряб 'брижі на воді', ряб-(а) 'ластовинка', ряб-изн(а), ряб-ок; голуб(ій) → голуб-изн(а); глупий → глуп-от(а); прям(ій) → прям-изн(а), прям-ин(а), прям-от(а); сліп(ій) → сліп-от(а); дешев(ій) → дешев-ин(а); здоров(ій) → здоров-к(о); крив(ій) → крив-анж(а), крив-ин(а), крив-к(о), крив-унд(а); нов(ій) → нов-ин(а), прав(ій)І → прав-от(а); лів(ій)№ → лів-изн(а); сів(ій) → сів-изн(а), сів-ин(а), сів-к(о).*

3. ММ «Ао»: *слаб(ій) → слаб-ш(ій), слаб-ість, слаб-ну-ти, слаб-о, непо-слаб-н(ій); сліп(ій) → сліп, сліп-ну-ти, по-сліп-ти;*

ряб(ій) → *ряб-чик, ряб-о, голуб(ій)* → *голуб-о*; *прям(ій)* → *на-прям*;
крив(ій) → *крив-д(а)*⁵, *крів-а-ти, с-крів-а* 'скоса' [3, с. 88]; *нов(ій)* →
нов-ик, із-нов-у, о-нов-а; *прав(ій)і* → *роз-прав-и-ти*.

4. ММ «А преф»: *прям(ій)* → *ві-прям-и-ти, на-прям-ок*; *сліп(ій)*
 → *зо-сліп-у, нао-сліп*; *нов(ій)* → *на-нов-о*; *прав(ій)і* → *ві-прав-и-ти*.

5. ММ «Нс»: *груб(ій)* → діал. *груб-ов/інь* 'велика товщина' [2,
 с. 603]; *готов(ій)* → *готов-н/ість*; *цікав(ій)* → *цікав-ин/к(а)*;
лукав(ій) → *лукав-ин/к(а)*.

6. ММ «Нс + Ао»: *ряб(ій)* → *Ряб-к/ів/к(а)* 'населений пункт в
 Україні'.

7. ММ «Нс + Ас»: *ряб(ій)* → діал. *ряб-к/ан/іст(ій)* 'строкатий'
 [5, с. 152], *ряб-от/ін(а), ряб-от/інн(я)*, діал. *ряб-ін/к(а)* 'віспинка'
 [там само], *ряб-ц/ун, ряб-ч/ун, ряб-от/і-ти*; *грубий* → *груб-ч/аст(ій)*;
голуб(ій) → *голуб-ін/к(а)*; *глуп(ій)* → *глуп-т/ав(ій)*; *сліп(ій)* → *сліп-
 уш/к(а)*; *сліп(ій)* → *сліп-ун/ець*, *нов(ій)* → *нов-іт/н(ій), нов-іт/ель*,
крив(ій) → *крив-ц/ун*; *сив(ій)* → *сив-улт/ак*; *прав(ій)№* → *прав-ач/к(а)*.

8. ММ «Р//РІг + Ас»: *крив(ій)* → *кривл-уґ(а)* 'криве дерево',
кривл-ак(а) [3, с. 88], *кривл'-а-ти-ся*; *лів(ій)* → діал. *по-лівл-уц(ій)*
 'заспокійливий' [3, с. 256].

9. ММ «0 змін»: *готов(ій)* → *готов-ість, готов-и-ти, на-
 поготов-і*; *вастів(ій)* → *вастів-ець, вастів-ість, вастів-о*;
дешев(ій) → *дешев-ість, дешев-и(ій)*; *здоров(ій)* → *здоров-ість*;
цікав(ій) → *цікав-ист(ій), цікав-ість, цікав-и-ти, цікав-о*; *лів(ій)* →

⁵ Окремого розгляду потребують СГ *правийІ, кривий*, які продукують субстантиви І ступеня *правда, кривда*, а також утворені шляхом складання основ лексеми *православ'я, правовірний, правомірний* тощо (у «Шкільному словотвірному словнику сучасної української мови» аналізовані субстантиви зареєстровані як вершини окремих словотвірних гнізд [14]). Названі іменники як членовані вершини формують самостійні підгнізда у межах вказаних СГ і генерують похідні (підгнізда *правда, кривда* – до V-ого словотвірного ступеня).

Морфонологічну особливість підгнізд «*прав-д(а)*», «*крив-д(а)*» визначає структура кореня (він завершується двома чи більше морфонемами [див. 13, с. 117]. На I-ому ступені словотворення їх маркують операції нарощення суфікса й альтернації наголосу; можливе поєднання їх із чергуванням консонантів за твердістю / м'якістю. Згадані основи зазвичай сполучаються з вокалічними суфіксальними морфами: іменниковими *-онь/к-, -оч/к-, -ицг-* (*прав-д(а)* → *правд-онт/к(а), правд-оч/к(а), крив-д(а)* → *крівд-онт/к(а), кривд-оч/к(а)*) (ММ «Нс»), *правд-іц(я), кривд-іц(я)* (ММ «Ас»)), прикметниковими *-еш/н-* (*правд-еш/н(ій)*) (ММ «Нс + Ас»), *-ив-* (*правд-ів(ій), кривд-ів(ій)*) (ММ «Ас»)), дієслівними *-а-, -и-, -ува-* (рідковживане *правд-а-ти-ся* 'виправдовуватися', *правд-і-ти, правд-ува-ти, кривд-і-ти, кривд-ува-ти* – ММ «Ас»)), прислівниковими конфіксами *в-...-і, до-...-и, на-...-у, по-...-і, за-...-но* (*в-правдг-і, по-правдг-і* – ММ «С//Сг», *до-правд-и, на-правд-у* – ММ «0 змін»)).

в-лів-о, з-лів-а, на-лів-о; прів(ий)№ → в-прів-о, на-прів-о; прів(ий)І → прів-д(а), прів-ил(о).

На наступних дериваційних кроках активність морфонологічних трансформацій знижується. Структура більшості похідних в ад'єктивному, субстантивному, дієслівному блоках II ступеня словотворення формується без використання формальних перетворень поєднаних словотворчих морфем (*голуб(ій) → голуб-ійш(ий) → голубійш-а-ти; глуп(ій) → глуп-еньк(ий) → глупеньк-о; груб(ий) → груб-ар → грубар-к(а); ряб(ій) → ряб-і-ти → по-рябіти*).

Поодинокі приклади палаталізації зафіксовано в прикметниковому блоці (C//Cɣ – загальний символ перехідної та неперехідної палаталізації): *груб(ий) → груб-уват(ий) → грубуват-ість; ряб(ій) → ряб-уват(ий) → рябуват-ість; прів(ий)І → прів-ил(о) → прівил-н(ий)* (ММ «C//Cɣ»).

Чергування зазнають основи твірних за творення назв осіб жіночої статі від назв осіб чоловічої статі на **-ак**: *слаб(ій) → слаб-ак → слабач-к(а)* (ММ «C//Cɣ»), за творення пейоративів на **-ищ-, -иск-** та демінутивів на **-ок** від цих маскулізмів до чергування **к//ч** приєднується зміна місця наголосу на суфікс: *сліп(ій) → сліп-ак → сліпач-ище*, діал. *сліпач-іск(о)* [5, с. 304], *сліпач-ок; слаб(ій) → слаб-ак → слабач-ок* (ММ «C//Cɣ + Ac»).

У процеси словотворення вербативів та девербативів залучається перехідне пом'якшення, яке може поєднуватися з усиченням основи (символ У_о) та чергуванням наголосу, альтернацією приголосних за твердістю / м'якістю. Альтернації приголосних **б//бл//бл, н//нл//нл, м//мл//мл, в//вл//вл** характерні для похідних дієслів (P//Plɣ, P//Pl – символи на позначення перехідної палаталізації губних), дієприкметників II і III ступенів перед суфіксами **-га, -гува-, -ен-**, абстрактних іменників – перед морфом **-енгнɣ**: *нов(ій) → об-нов-і-ти → обнóвл-ува-ти, обнóвл-а-ти* (ММ «P//Plɣ + У_о + A{o-o}»), *обнóвл-енгнɣ(а), обнóвл-ен(ий)* (ММ «P//Pl + У_о + A{o-o}»); *прів(ий)і → ві-прав-и-ти → виправл-а-ти* (ММ «P//Plɣ + У_о + Ac»), *виправл-енгнɣ(а), виправл-ен(ий)* (ММ «P//Pl + У_о»); *прям(ій) → на-прям-і-ти → напрямл-а-ти* (ММ «P//Plɣ + У_о + Ac»), *напрямл-енгнɣ(а), напрямл-ен(ий)* (ММ «P//Pl + У_о + A{o-o}»). В інших випадках перехідне пом'якшення маркує похідні III ступеня: *готóв(ий) → готóв-и-ти → під-готóв-и-ти → підготóвл-ува-ти* (ММ «P//Plɣ + У_о»), *підготóвл-енгнɣ(а), підготóвл-ен(ий); цікав(ий) → цікав-и-ти → за-цікавити → зацікавл-енгнɣ(а)* (ММ «P//Pl + У_о»);

крив(ій) → *крив-і-ти* → *ві-кривити* → *викривл-ува-ти* (ММ «P//PГ + Уо + А {о-о}»), *вікривл-ентн(а)*, *вікривл-ен(ій)* (ММ «P//PІ + Уо»); *цікав(ій)* → *цікав-и-ти* → *за-цікавити* → *зацікавл-ува-ти* (ММ «P//PГ + Уо»), *зацікавл-ентн(а)*, *зацікавл-ен(ій)* (ММ «P//PІ + Уо»). Йотація може супроводжуватися частковим усиченням дієслівного суфікса (Уо) та чергуванням голосних у//о – ММ «P//PГ + Уо + V//V» (*готóв(ій)* → *гот-увá-ти* → *при-готувáти* → *приготовл-á-ти*, *приготóвл-ува-ти*)⁶.

У похідних II ступеня із значенням опредмеченої дії, діяча морфонологічна операція усичення маркує субстантиви на **-ицт-** (*лукáв(ій)* → *лукáв-ець* → *лукáв-ицт(а)* – ММ «Уо»), **-ач** (*готóв(ій)* → *гот-увá-ти* → *готув-áч* – ММ «Уо + Ас»), **-и** (*нов(ій)* → *о-нов-і-ти* → *онóв-(а)* – ММ «Уо + Ао»).

Морфонологічну структуру дієприкметників на **-л(ій)** III ступеня словотворення характеризує усичення суфікса основи – ММ «Уо» (*гру́б(ій)* → *гру́б-ну-ти* → *за-гру́бнути* → *загру́б-л(ій)*; *слаб(ій)* → *сла́б-ну-ти* → *о-сла́бнути* → *осла́б-л(ій)*; *сліп(ій)* → *сліп-нути* → *по-сліпнути* → *посліп-л(ій)*).

Гнізда «**слабий**», «**грубий**», «**тупий**» найчисленніші, вони формують похідні IV ступеня з використанням морфонологічних моделей чергування консонантів за твердістю / м'якістю та усичення основи – ММ «C//CГ»: *слаб(ій)* → *сла́б-ну-ти* → *о-сла́бнути* → *осла́б-л(ій)* → *осла́бл-ість*, *туп(ій)* → *туп-і-ти* → *при-тупіти* → *притупл-ен(ій)*, *притупл-ентн(а)* → *притуплен-ість*, ММ «Уо» (*слаб(ій)* → *слаб-і-ти* → *о-сла́біти* → *осла́бл-ува-ти* → *осла́блюв-ач*, *готóв(ій)* → *гот-увá-ти* → *за-гот-увá-ти* → *заготув-áч*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, обстежуваний тип формують гнізда прикметників, вершини яких містять у фіналі консонанти, що не є компонентами корелятивного фонологічного ряду за твердістю / м'якістю. Диференційна ознака цього типу – активність морфонологічних трансформацій перехідного пом'якшення P//PІ та P//PГ у похідних субстантивах I ступеня; у дериватах дієслівного блоку II – III ступенів явище йотації зазвичай взаємодіє з усиченням твірної основи. Операції чергування наголосу й у цьому морфонологічному типі гнізд характеризується досить

⁶ До речі, чергування голосних фонем не тільки у//о, але також о//і зафіксовано в основах деад'єктивів III-IV-ого ступенів, похідних від *готувати*, див. словотвірні ланцюжки *готувáти* → *за-готувáти* → *заготовл-áти* → *заготівл-(а)*, *заготів-к(а)* (ММ «Уо + V//V + А {о-о}»).

високою активністю – застосовуються на всіх дериваційних кроках і в кожному з чотирьох блоків похідності. Економний опис вказаних морфологічних змін засвідчують регулярні продуктивні ММ «Ас», «Аф», «Ао», «Р//РІг + Ас», «Р//РІ + Уо», ММ «Р//РІг + Уо», «Р//РІг + Уо + Ас». Морфологічні трансформації нарощення суфікса (в ад'єктивному блоці) й усічення основи (в дієслівному блоці) використовуються деад'єктивами менш регулярно.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі морфологічних особливостей СГ, очолюваних прикметниками з формально подільною основою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Демешко І. Типологія морфологічних моделей у віддієслівному словотворенні сучасної української мови / І. Демешко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 163-167.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А-Г. – 1982. – 631 с.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 3 : Кора-М. – 1989. – 549 с.
4. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 4 : Н-П. – 2003. – 653 с.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 5 : Р-Т. – 2006. – 704 с.
6. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : гнізда слів з вершинами-омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2002. – 912 с.
7. Словарь української мови : в 4 т. / [упоряд. Б. Д. Грінченко]. – [репринтне вид.] – К. : Лексикон, 1996. – Т. 1: А-Ж. – 1996. – 495 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / [наук. ред.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т. 2 : Г-Ж. – 1971. – 547 с.
9. Словник української мови : в 11 т. / [наук. редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т. 8 : Природа-Ряхтливий. – 1977. – 929 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / [наук. редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т. 9 : С. – 1978. – 918 с.
11. Словник української мови : в 11 т. / [наук. редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т. 10 : Т-Ф. – 1979. – 659 с.

12. Федурко М. Ю. Морфологія відприкметникового словотворення : монографія / М. Ю. Федурко, Г. В. Пристай. — Дрогобич : Редак.-видав. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка, 2013. — 196 с.

13. Федурко М. Ю. Морфологія відіменникового словотворення : монографія / М. Федурко. — Київ-Дрогобич : Вимір, 2003. — 271 с.

14. Шкільний словотвірний словник сучасної української мови : 15 600 слів у складі 127 гнізд / [уклад. Н. Ф. Клименко та ін.]. — К. : Наукова думка, 2005. — 264 с.

Прыстай Галина. Морфология словообразовательных гнезд, вершины которых оканчиваются на -б(ый), -п(ый), -в(ый), -м(ый). В статье с точки зрения морфологии проанализированы словообразовательные гнезда от прилагательных с основами на -б(ый), -п(ый), -в(ый), -м(ый). Определены морфологически важные признаки адъективных корней, морфемная структура контактных зон, особенности строения деривационных суффиксальных морфем. Исследована роль морфологического фактора в структуре производных лексем. Установлена главная морфологическая операция, которой подлежат деадъективы исследованных гнезд — палатализация, в частности переходная палатализация губных. Операции чередования ударения с основы / суффикса на суффикс / флексию / основу в этом морфологическом типе гнезд характеризуется достаточно высокой активностью — применяются на всех деривационных шагах и в каждом из четырех блоков производности (адъективном, субстантивном, вербальном, адвербиальном). Морфологические трансформации обобщены путем создания основных морфологических моделей.

Ключевые слова: морфема, контактная зона, степень производности, чередование, палатализация, акцент.

Prystai Halyna. Morphology of Derivational Nests With the Top Adjectives Ending -b(yu), -p(yu), -v(yu), -m(yu). The article deals with the analysis of the adjectival derivatives of the point of view of morphonology. It describes the morpheme structure of the analyzed derivational stems and suffixes, distinguishes the morphological modifications within the word building nests. The major task of this study is to set the peculiarities of morphological manifestation patterns in the specified derivational nests. In general, this research shows that the morphological structure of a derivational nest depends on the peculiarities of the morphological structure of a root morpheme. The data clarify the main morphological operation in the studied nests — palatalization, in particular the transition of labial palatalization. The operations of stress alternation (from the base / suffix to suffix / flexion / basis) in this morphological type of nests are also characterized by relatively high activity. Morphological transformations are summarized by creating basic morphological models.

Key words: morpheme, contact zone, the degree of derivation, alternation, palatalization, accent.